

УДК 94(47) "1917"

**РУМУНСЬКИЙ ФРОНТ В РЕВОЛЮЦІЙНИХ УМОВАХ
(березень–вересень 1917 р.)****Соловйов В.В.****THE ROMANIAN FRONT IN REVOLUTIONARY CONDITIONS
(March–September 1917).****Solovyov V.**

Стаття присвячена дослідженню сутності та специфіки проведення політичних реформ в російських збройних силах, а також їх впливу на подальші перспективи військово-політичного союзу Росії та Румунії. На основі джерел та літератури розглянуто основні етапи та напрямки політичних реформ в російських збройних силах, і показано їх вплив на морально-бойові якості російсько-румунських військ у період з березня до вересня 1917 року. Автор приходить до висновку, що проведені російським урядом реформи, які мали на меті збереження контролю над збройними силами та обмеження їх впливу на суспільно-політичне життя держави, тільки прискорили розвал російської армії, тим самим перевизначивши вихід Росії та Румунії з Першої світової війни.

Ключові слова: Румунія, Росія, Румунський фронт, революція, Ради, комітет.

Постановка проблеми. Міжнародний діалог між Україною та Румунією є одним із пріоритетних завдань зовнішньополітичної доктрини української влади. На сучасному етапі українська дипломатія сподівається використовувати Румунію (окрім Польщі та Литви) як додаткову опору і лобіста у справі євроатлантичної інтеграції, в чому постійно отримує усне запевнення з боку румунської сторони. В той самий час, в історії відносин України та Румунії було і чимало негативних сторінок. Приклад недавнього україно-румунського конфлікту за контроль над частиною газо-нафтоносного шлейфу Чорного моря і дунайським судноплавством наочно демонструє, що схожість зовнішньополітичних орієнтирів не гарантує захисту від конфлікту інтересів.

Приймаючи до уваги кількаразове використання румунською стороною історичного підґрунтя у боротьбі за свої національні інтереси, величезного значення набуває всебічне і об'єктивне висвітлення суперечливих моментів спільної україно-румунської історії, з подальшим обговоренням результатів дослідження у площині наукового дискурсу. Безсумнівно, одним з таких спірних моментів спільної історії

є період революційних перетворень в арміях російсько-румунського фронту, розгляд якого в потрібному ракурсі використовується багатьма румунськими опозиційними політиками в якості основи для апологетики дій уряду І. Бретіану щодо Бессарабії взимку 1918 року.

Аналіз останніх досліджень. Перші наукові розвідки в галузі вивчення революційних перетворень і нюансів політичного протистояння на Румунському фронті були проведені такими дослідниками, як М.С. Френкін, І.Г. Диков, Т.М. Хаїт [1; 2; 3]. Під час роботи авторам вдалося залучити важливий фактичний матеріал. Разом з тим, його інтерпретація була виключно в дусі комуністичної ідеології. Більш об'єктивно суть політичних процесів в російських арміях Румунського фронту викладена в роботах американських і румунських вчених [4; 5; 6; 7; 8; 9]. Поряд із цим, закордонним дослідникам не вдалося уникнути впливу сучасної політичної кон'юнктури на цілий ряд питань (російсько-румунські революційні зв'язки, роль більшовицької партії в антивоєнному русі, характер і сутність міжнародних відносин, тощо), що разом із малодоступністю російських архівних джерел знижує наукову значимість їхніх робіт.

Окремі аспекти даної проблеми були висвітлені в роботах сучасних російських істориків [10; 11; 12]. Так, російським дослідником С.Н. Базановим під час розгляду етапів і сутності політичної боротьби в російській армії в період від Лютневої до Жовтневої революцій, були охоплені і характерні політичні особливості Румунського фронту. У той самий час, вітчизняні дослідники, в основному, зосередили свої зусилля на розгляді розвитку українського руху і українського фактору у внутрішньополітичній боротьбі в російській армії [13; 14; 15]. Іншими словами, відсутність наукових праць з даної проблематики і пояснює мету даного дослідження.

Метою статті є розгляд основної суті і характеру революційних реформ в російській армії та їх фактичного впливу на подальші перспективи російсько-румунського військового союзу.

Викладення основного матеріалу дослідження. До кінця 1916 р. Російська імперія опинилася перед загрозою повного паралічу господарсько-економічного життя. Нездатність царського уряду подолати кризові явища взимку 1917 р. призвела до зростання соціальної напруженості у російському суспільстві, що згодом переросла у Лютневу революцію, що закінчилася поваленням самодержавства і встановленням у Росії влади Тимчасового уряду.

В свою чергу, важке економічне становище та бідність серед мирного населення створювали сприятливий ґрунт для можливості експорту російської революції до Румунії. Вже навесні 1917 р. в Румунії були ознаки, обумовлені глибокими внутрішніми причинами революційної ситуації [16, с.194-195].

Даючи оцінку місцевим настроям, російський посланник О.О.Мосолов акцентував увагу міністра закордонних справ на наявність серед місцевих еліт серйозного побоювання, що російська революція може також спровокувати революцію в Румунії [17, арк. 4]. Втім, румунська влада всіляко намагалася демонструвати зовнішній спокій та висловлювала свою лояльність Тимчасовому уряду.

У своєму інтерв'ю петербурзькому кореспонденту румунський прем'єр І. Бретіану, уникаючи критики політичних процесів, що відбувалися в Росії, висловився про повну підтримку російської влади, заявивши, що «ці події (російська революція) ще більше зміцнили його впевненість у неминучому переможному завершенні війни» [18, арк. 72-73]. Остання заява ледь передавала справжній настрій румунського політика [5, с. 9; 17, арк. 6]. Уже наприкінці березня 1917 р. штаб Румунського фронту фіксував серед солдатів «зростання невдоволення», і не виключав можливість революції, яка «буде спрямована проти буржуазії» [18, арк. 77 зв.]. Генерал Аверску в своєму щоденнику висловлював думку про необхідність обмежити контакти румунських військовослужбовців з російськими з метою не допустити їх «зараження революційними ідеями» [19, с.139]. Однак через демократичні зміни, що почали відбуватися в російській армії, реалізувати це на практиці було вкрай важко.

Одним із перших епізодів російського впливу на внутрішньо-румунські справи стало святкування російськими військами 18 квітня (1 травня) міжнародного дня солідарності трудящих [20, арк.19-20]. В цей день на демонстрацію разом з російськими солдатами вийшли і румунські робітники [9, с.123-128]. Великі маніфестації пройшли в румунських містах Галац, Бирлад, Текуча, Бакеу, Романа. Але головні події розгорнулися в місті Ясси, де знаходилась королівська резиденція, румунський уряд і парламент. За оцінкою румунської влади, загальна кількість людей, що брали участь у подіях в Яссах, дорі-

внювала приблизно 15 тисячам [5, с. 26; 17, арк. 7-7 зв.].

Під час стихійного мітингу одним з російських військовослужбовців була виголошена промова, спрямована проти «Короля і війни» [17, арк. 9]. Розпалений подібними промовами, російсько-румунський натопв попрямував до будинку відомого румунського соціаліста Х.Г.Раковського, якого напередодні посадили під домашній арешт за революційну діяльність [16, с. 205-206]. Поліція отримала вказівку не заважати таким діям [5, с. 34]. Скориставшись ситуацією, Х.Г.Раковський утік з міста.

Ці події викликали серед румунської влади широкий резонанс. Через побоювання державного перевороту румунське командування стягнуло до столиці піхотні і кавалерійські частини та артилерію [21, арк. 87-89]. За відомостями російського посла, Бухарестом стали розповсюджуватися чутки про те, що «росіяни хочуть влаштувати переворот в Румунії» [22, 1-10б]. Вирішенню проблеми не сприяла також позиція російської Яської гарнізонної Ради, яка постійно провокувала своїми заявами румунську владу.

Даючи оцінку тому, що сталося, О.О. Мосолов бачив причину події, перш за все, в «недостатньому авторитеті Ради серед солдатів Яського гарнізону» [17, арк. 2-2 зв.]. На думку російського посла, необхідно було, щоб «Петроградська рада робочих і солдатських депутатів роз'яснила Яському гарнізону згубність втручання у справи дружньої країни». Цей захід здавався російському представнику необхідним, оскільки йому стало відомо, що на засіданні Яської ради 21 квітня «всі голоси, що заперечують втручання у внутрішні справи Румунії, були відхилені» [17, 8]. Апеляція до Петроградської Ради, як до єдиного органу, здатного вирішувати конфлікти, що всюди виникали між адміністрацією і Радами солдатських і робочих депутатів та армійськими комітетами, в той час була не рідкістю [2, с. 4-5].

Особливе занепокоєння у представників цивільної та військової адміністрації викликали самостійно організовані Ради, які взяли, частково або повністю, в свої руки цивільне управління на місцях, і на які у представників влади не було жодного впливу [10, с.117-119]. Нездатність взяти під контроль Ради на місцях принижувала нову владу в очах союзників. А це було неприпустимим для Тимчасового уряду через його слабку легітимність.

Напередодні цих подій, для впорядкування системи Рад під час Всеросійської наради Рад (29 березня – 3 квітня 1917 р.) було прийнято рішення розділити країну на райони. Крім того, були визначені єдині принципи для обрання депутатів Рад на місцях [11, с. 10-11]. Однак, через політичну кризу в Росії, що сформувалася до квітня 1917 р., реформування системи рад почалося тільки після створення першого коаліційного уряду (6 травня – 2 червня 1917 р.) [3, с. 362-363]. До його складу, як відомо, увійшло шість представників соціалістичних партій.

Остаточне формування системи Рад 2-го Південного району, куди входив і Румунський фронт, завершилося вже після проведення 10 травня 1917 р. Загального з'їзду Рад району [2, с. 33-34]. Як вказують ряд дослідників, з'їзд був переважно есероменшовицький, оскільки більшовики самостійних організацій в цій місцевості не мали [2,3]. Під час обговорення поточного політичного моменту більшовики запропонували прийняти резолюцію про негайне припинення війни [23, арк. 45-47]. Однак, через нечисленність делегатів від більшовиків, їх резолюція не пройшла. В цілому, з'їзд прийняв резолюцію, що закликала продовжувати війну і підтримувала Тимчасовий уряд [23, арк.88-89 зв.].

На відміну від політичного, армійське керівництво дивилося на можливості революційної армії досить скептично [24, арк. 12,16, 23, 24-25 зв.]. Так, вже наприкінці квітня – на початку травня 1917 р. почастишали випадки відмов російських солдатів Румунського фронту проводити роботи з підготовки наступу і облаштування позицій у 4-й і 9-й російських арміях [25, арк. 26, 35]. Відстоювання частиною офіцерів і членами комітетів необхідності виконання наказів командування тільки викликало зростання негативного ставлення до них рядового складу [25, арк. 39]. З цього приводу, командир 9-ї російської армії П.О. Лечицький писав військовому міністру О.І.Гучкову, що його солдати «не вірять не лише своїм офіцерам, але й виборним» [26, с.141-142]. Така картина спостерігалася по всьому Східному фронту.

В цілому, підбиваючи підсумки стану російської армії навесні 1917 р., головнокомандувач М.В. Алексеев дійшов висновку, що російська армія не здатна проводити будь-які наступальні дії найближчим часом [27, с. 225, 227, 228]. При цьому, основну перешкоду генерал бачив у політиці Тимчасового уряду, який оголосив про відмову від завоювань [28, с.12]. Однак, через таку відверту критику новим складом Тимчасового уряду, 21 травня 1917 року генерал М.В.Алексеев був відправлений у відставку [4, с. 307-308]. Новим головнокомандуючим російської армії став генерал О.О. Брусилов, який продовжив курс перебудови армії на революційних засадах.

Нове російське командування особливих ілюзій щодо можливостей російської армії, також не будувало. Генерал Брусилов у деморалізованому стані армії звинувачував непослідовну політику меншовиків та есерів, «які першими розвалили армію, нібито, щоб уникнути контрреволюції, і разом з тим, жадали продовження війни до переможного кінця» [29, с. 276]. Однак зовні, довгий час (травень - червень 1917 р.) створювалася ілюзія успішного проведення демократичних реформ у російській армії.

Цьому сприяли резолюції і звернення за підсумками загальних зборів, засідань і мітингів, різних військових комітетів, гарнізонних рад і простих військових частин, установ [30, арк. 2, 9, 21, 44]. За рідкісним винятком, закінчувалися вони в незмінно

патріотичному дусі [Вест. Рум Фр. Травень. № 2 С. 32]. Так, 30 травня 1917 р. за підсумками з'їзду комітетів 4-го сибірського корпусу (6-а армія), делегатами було відправлено послання коаліційному Тимчасовому уряду з «побажанням довести жорстоку війну до бажаного загального миру» [30, арк. 72]. Зі свого боку делегати обіцяли, що корпус «готовий вступити в бій за завоювання миру і свободи» [30, арк. 72 зв.]. Такі заяви одразу ж тиражувалися армійськими і фронтовими газетами, а також попадали і до центральних видань країни [1, с. 230].

Офіцери російської армії, в той час принижені в своїх правах, картину стану російської армії оцінювали більш тверезо [11, с. 11; 30, с. 35-36]. «Росія повинна знати, що всі заяви, які надходять від частин військ у газети, про гаряче і непохитне бажання військ виконати свій обов'язок до кінця, – говорилося в зверненні до уряду зборів офіцерів 1-го сибірського полку, – лунають з боку невеликих груп свідомих солдатів, але ніяк не з широких мас» [31, арк. 52]. Те, що така оцінка більш відповідала істинному стану речей, підтвердили наступні події.

Початок підготовки до нового наступу викликав обурення солдатських мас серед всього Східного фронту. При цьому, на відміну від попереднього періоду (березень-квітень), у травні 1917 р. почастишали випадки арешту офіцерів, в тому числі вищої армійської ланки, і відкритої непокори, яка часто закінчувалась висуненням будь-яких ультимативних вимог командуванню, або уряду [24, арк. 89-90,120, 124 зв., 130]. Найбільшого розмаху ці явища досягли в районі Північного і Західного фронтів, як найближчих до революційного Петрограду [10, с. 151-152, 30, с. 48-49]. Однак ці явища не обійшли стороною і Південно-Західний та Румунський фронти.

Так, на початку травня в 9-й армії Румунського фронту дивізійним комітетом на чолі з офіцером-поручиком О.П. Щокінім був заарештований командир 4-ї стрілецької дивізії, генерал С.Л. Станкевич [ ]. Заколот частин цієї дивізії, що почався невдовзі, вдалося погасити лише особистим втручанням командувача армією Г.В. Ступіна [24, арк. 67]. Наказом Поглавкрума командувач 4-ї стрілецької був відновлений на посаді [24, арк. 59]. Аналогічна ситуація виникла в 4-й армії, коли 409 і 411 полки 103 піхотної дивізії, заарештувавши своїх офіцерів, висунули вимогу про їх відвід в тил на відпочинок [24, арк. 58]. І знову домовленостями ряду членів армійського комітету і представників командування вдалося владнати це питання [32, арк. 75]. Зовсім за іншим сценарієм розвивалися події у 6-ї російської армії.

В середині травня 1917 р. до штабу Румунського фронту почали надходити скарги від румунської влади м. Болгард про те, що російські солдати крадуть худобу у поміщиків з метою її перепродажу [Ф. 2085 Оп. 1 д. 147 л. 89]. При цьому, як встановило слідство, особливо відзначилися в цих протиправних діях солдати 650-Томашевського полку 163 піхотної дивізії [33, арк. 64-65]. 24 травня 1917 року

група солдатів 650 полку, на чолі з більшовиком поручиком І.О. Філіповим, заарештувала командира полку і 7-х офіцерів, що знаходилися з ним у штабі [24, арк. 45]. Як зазначено у рапорті командувача 6-ї армії А.А. Цурикова, цей арешт «супроводжувався побиттям офіцерів зі зриванням з них погонів» [24, арк. 45 зв.]. Підпоручик Філіпов оголосив про перехід влади в полку до рук новосформованого комітету.

Наявність величезної кількості зброї у повсталих, а також факт їхнього перебування на румунській території, призвів до необхідності застосувати безпрецедентні заходи щодо ліквідації цього виступу. Армійський комітет 6-ї армії постановив: «Негайно, не нехтуючи застосуванням сили, відновити порядок» [33, арк. 111-112]. З цією метою було сформовано особливий каральний загін, до якого увійшли по одному піхотному батальйону від 458 і 160 полків, артилерійська батарея від 115 артбригади, 4-й броньовий дивізіон, а також повітроплавні частини [5, с. 45].

Однак застосувати силу загону не довелося. 25 травня 1917 р. сили генерала Біскупського без єдиного пострілу зайняли м. Болград [20, арк. 34-35]. Підпоручик І.О.Філіпов, 4 офіцери і 222 солдата були заарештовані. Частини 163 дивізії почали підготовку до розформування [22, арк. 134-138; 14, с. 5]. Таким чином, ще напередодні червневого наступу, в російських частинах Румунського фронту були помітні ознаки розкладання і зростання пацифістських настроїв. Це вписувалося в загальну картину стану російської армії кінця весни 1917 р [11, с. 21].

За всіма перипетіями перебудови російської армії на революційних засадах дуже уважно стежили в румунському уряді [4, с. 224]. І хоча коаліційний Тимчасовий уряд через посланника О.О. Мосолова неодноразово заявляв про невтручання у внутрішні румунські справи, це не заспокоювало румунську владу [17, арк.12 -12 зв.]. Складне внутрішнє становище, брак продуктів харчування, мінімуму необхідних товарів, величезна інфляція і, разом з тим, збільшення тривалості робочого дня, заморожування заробітної плати і введення додаткових податків і всляких поборів – все це створювало сприятливий ґрунт для експорту російської революції [16, с. 194-195]. В таких умовах Румунський уряд вирішив піти на проведення аграрної та виборчої реформ [5, с. 22]. Відкриваючи сесію парламенту, прем'єр-міністр І.Бретіану урочисто оголосив що «дана сесія буде займатися радикальними реформами і перебудовою всього державного організму» [18, арк.112]. Такі щедрі обіцянки румунського уряду частково сприяли зниженню градусу соціальної напруженості в країні.

Іншим, не менш важливим фактом, що сприяв слабкому поширенню революційних ідей, безсумнівно, було розуміння більшістю румунських військ і населення необхідності звільнення своєї країни від айстро-німецьких загарбників [7, с. 304]. Цьому також сприяло відповідне інформаційне висвітлення

буднів ворожої окупації в румунських газетах [34, арк.46,53,67,78 об.]. Таким чином, незважаючи на доволі порожні обіцянки, до початку свого липневого наступу румунська армія все ж таки підійшла з твердою рішучістю звільнити свою країну від загарбників.

Наступ російської армії було заплановано на початок червня 1917 р. Багато дослідників зазначали те, що вперше російська армія виявилася технічно оснащена на належному рівні. Але, у той самий час, її морально-психологічний стан не можна було визнати задовільним [35, с. 393; 36 с.115]. 18 червня 1917 року, після декількох днів артилерійської підготовки, 11-а і 7-а російські армії перейшли в наступ.

Вже до 23 червня 1917 р. частинам 8-ї армії вдалося опанувати плацдарм на південь від м. Станіслава, а до 25 червня прорвати оборону ворога в зазначеному районі, був розгромлений 26-й айстроугорський корпус [11, с. 22-23]. 27 червня війська під командуванням Л.Г.Корнілова зайняли м. Галич, а на наступний день, м. Калуш [11, с.23]. Однак на цьому успіхи останнього російського генерального наступу закінчилися.

Германці, налякані цим наступом, доставили з Франції додатково 7 дивізій і 6 липня 1917 р. перейшли в контрнаступ проти частин 11-ї російської армії, на схід від м. Злочева [35, с. 398]. Російські частини відійшли під напором ворога. При цьому, розмах відступу російських військ досяг такого масштабу, що командування, щоб хоч якось стримувати наступаючого ворога, було змушене використовувати броньові частини і кавалерію, які ще підкорялись наказам [36, с. 116]. В результаті, було втрачено всі територіальні завоювання попередніх півтора років війни.

Стійкіше проявили себе війська Румунського фронту. 11 липня 1917 р. 2-а румунська армія за підтримки російських військ перейшла до наступу і захопила село Мерешті [9, с. 124-126]. Під час подальшого наступу в цілому було звільнено 30 сіл та селищ. Німецьке командування, на чолі з генералом А. Макензенем, почало готувати контратаку. Германці планували нанести удар по лінії міст Фокшани -Мерешті -Аджуд, а австрійці – північніше, долиною річки Ойтуз, для того, щоб об'єднатися в районі м. Аджуд [5, с. 58-59]. Таким чином, російсько-румунські частини, зосереджені в цьому районі, потрапили б в оточення. Однак ворогу так і не вдалося потіснити румунські частини [18, арк. 123]. Бої за с. Мерешті тривали до середини липня 1917 р. Наступ австрійських військ в районі р.Ойтуз також захлинувся.

Тим часом, в російській армії почалася нова хвиля реорганізації. Вона збіглася з черговою політичною кризою, якій передували розвал першого коаліційного уряду, і самовільна відставка групи міністрів-кадетів, на чолі з міністром-головою князем Львовом [14, с. 7-8]. В результаті, уряд де факто перестав існувати. Залишки уряду очолив О.Ф. Керен-

ський, який обійняв посаду міністра-голови зі збереженням поста військового і морського міністрів. Під впливом цих політичних подій, а також звісток про безладний відступ російської революційної армії, міністр-голова О.Ф. Керенський зважився на радикальні заходи [10, с. 204-205].

Постановою Тимчасового уряду в пресі вводилася цензура з метою не допустити поширення видань, які закликають до невиконання розпоряджень військового уряду і до невиконання військового обов'язку, а також містять заклики до насильства і громадянської війни [37, с. 85-86]. Цим же розпорядженням для кожної дивізії утворювалися військово-революційні суди, які мали в своєму складі 3-х офіцерів і 3-х солдатів, що обиралися головою серед своїх. Такий суд формувався окремо для кожної справи або групи справ [37, с. 39].

Крім цього, у відставку був відправлений О.О. Брусилов. Замість нього новим головнокомандуючим 18 липня 1917 р. був призначений Л.Г. Корнілов. Перші накази головнокомандуючого армією були спрямовані на підняття боєздатності, посилення військової дисципліни, боротьбу з братанням і дезертирством [38, с. 9-10]. Такі дії Верховного забезпечили йому повну підтримку з боку офіцераства, а також політичних партій правого напрямку [11, с. 25]. Однак такі вимоги не знайшли повної підтримки в уряді, оскільки могли істотно змінити баланс сил на користь військових [10, с.209-210]. Крім того, час для реалізації таких кроків було втрачено.

Ефект від введених Верховним головнокомандуванням заходів був прямо протилежний очікуваному [26, с. 283-284]. Але через протидії з боку частини армійських комітетів, повністю реалізувати всі заходи, запропоновані Головнокомандом, російське командування на місцях не змогло [24, арк. 212,234,240-245]. У смузі Румунського фронту ця ситуація додатково обтяжувалася загостреними відносинами, коли російські солдати у багатьох випадках відмовлялися воювати, тим самим, прирікаючи румунських солдатів стримувати ворога поодиноці [24, арк. 345,367,370-372]. За таких обставин взаємна ворожнеча ще більше посилювалася.

Так, румунський начальник генерального штабу генерал Лупеску просив звернути увагу Поглавкрума, що останнього часу серед російських солдатів поширювалися чутки, «нібито румуни розстрілюють російських солдатів, що не бажають боротися на фронті» [22, арк. 91]. Хоча штаб Румунського фронту і раніше фіксував значну ворожнечу між румунськими офіцерами і російськими солдатами, до серпня 1917 р. почали виникати конфлікти вже в солдатському середовищі, чого раніше майже не спостерігалося [39, арк. 112,118,123-125,134 зв.].

Почастішали випадки насильства російських військовослужбовців і над мирними жителями. Так, префект з м. Ковурлюя 11 серпня 1917 р. повідомив Поглавкруму, що «російські війська, особливо ті, що залишають фронт (дезертири), грабують місцевих

жителів, відбираючи у них харчі і майно... на загальне обурення місцевої влади та поліції відповідають побиттям останніх» [39, арк. 338]. Румунська влада намагалася відгородитися від подібних інцидентів, виставляючи збройні караули румунських військ [9, с. 245]. Однак цей захід не завжди допомагав. Так, в середині серпня 1917 р. в селі Умбарешти, групою російських солдатів 18-го полку було атаковано румунський караул, який охороняв розташовані там склади вина. Було вбито 5 і поранено 12-ть румунських військовослужбовців [39, арк. 34].

Тим часом значно погіршилися взаємини між Л.Г. Корніловим та О.Ф.Керенським, що, в кінцевому рахунку, переросло у відкритий конфлікт, що закінчився зняттям 28 серпня 1917 р. Головному із займаної посади і його подальшим арештом [11, с. 24]. За задумом міністра-голови, який багато в чому спровокував Головкама, арешт Л.Г. Корнілова повинен був зміцнити його особисте становище і владу Тимчасового уряду, усунувши тим самим можливість змови військових [38, с. 12]. Насправді, такі дії усунули саму можливість збереження російської армії від повного розколу, відвернувши від уряду значну частину офіцераства і більшу частину правих сил [11, с. 25; 10, с. 240-241].

У зведенні відомостей про настрої в арміях Румунського фронту за вересень 1917 р. відзначався «загальний занепад настрою, у зв'язку з останніми подіями, а також, частково, у зв'язку з перспективою зимового періоду кампанії» [25, арк. 45]. При цьому, головною рисою настроїв стала «повна байдужість російських солдатів до всього, що не пов'язано з питаннями миру» [25, арк. 46]. Навіть політика перестала цікавити солдатські маси. В такій ситуації створювалися всі передумови для виходу з війни Румунії та Росії в самий найближчий час.

Висновки. В цілому, незважаючи на те, що вся політична влада в районі Румунського фронту опинилася в руках правлячих політичних партій, їм не вдалося повністю підпорядкувати собі всі політичні процеси в російських арміях Румунського фронту. Поразка російських армій Південно-Західного фронту збіглася за часом з черговою політичною кризою, що змусило правлячу російську політичну верхівку вжити кардинальних заходів щодо наведення порядку в армії. Однак насправді це тільки прискорило розкладання російських військ. В районі ж Румунського фронту ці процеси проходили на фоні виникаючих міжнародних російськорумунських конфліктів, що поступово посилювалися до осені 1917 р. Таким чином, незважаючи на збереження румунською армією повної боєздатності, важкий стан російської армії, обумовлений економічною руйною і політичною кризою в Росії, унеможлилював продовження участі обох держав у війні.

Література

1. Френкин М.С. Революционное движение на Румынском фронте 1917 г.- март 1918 г. Солдаты 8-й армии румынского фронта в борьбе за мир и власть Советов./М.С. Френкин . – М.:Наука,1965. – 367 с.
2. Дыков И.Г. Румчездор и борьба за установление Советской власти на Румынском фронте. / И.Г. Дыков //Исторические записки.– 1956. – т.57 – С. 3–34.
3. Хаит Т.М. II съезд Советов Румынского фронта /Т.М. Хаит//Исторические записки: сб. тр. М.,1971. – Т.88 – 362– 383 с.
4. Torey G. E. The Romanian Battlefront in World War I/ G. E. Torey. – Bucharest.: Editura Militară, 2014. – 380 p.
5. Torey G.E. Armata revoluționară Rusă și România 1917 /G.E. Torey.– Bucharest.: Editura Militară,2005.–127 p.
6. Hitchins K. A Concise History of Romania/ K. Hitchins . – Cambridge. Cambridge University press, 2014. – 380 p.
7. Kiritesky C. Istoria razboiului pentru întregirea României 1916–1919/ C. Kiritesky. – Bucharest.: Editura științifică și enciclopedică,1927.–530 p.
8. Leșcu A. Români Basarabeni în istoria militară a Rusiei./ A. Leșcu – Bucharest.: Editura Militară, 2009 – 410 p.
9. Otu P. Pace și război în spațiul românesc secolul al XX-lea./ P. Otu. – Bucharest.: Editura Militară,2012– 435 p.
10. Айрапетов О.Р. Участие Российской империи в Первой мировой войне 1917 г. Сверхнапряжение / О.Р. Айрапетов. – М.:Кучково Поле,2015.– 353 с.
11. Базанов, С.Н. Великая война: как погибала русская армия / С.Н. Базанов. – М.:Вече,2014.– 199 с.
12. Каширин В.Б. Бессилие и лукавство у порога Балкан: проблема применения военной силы в стратегии России на черноморско –балканском направлении./ В.Б. Каширин// Величие и язвы Российской империи: Международный сборник к 50- летию О.Р. Айрапетова/ Составитель В.Б. Каширин. –М.,2012. – С.300-367.
13. Зінкевич Р.Д. Український військовий рух в умовах загострення політичної конфронтації у Росії в восени 1917 р./Р.Д. Зінкевич//Військово–науковий вісник Академії сухопутних сил імені гетьмана Петра Сагайдачного.– 2014. – В. 22 – С. 117-134.
14. Голубко В. Е. Участие войск Юго-Западного, 8-й армии Румынского фронтов и Черноморского флота в революционных событиях на Украине в феврале - марте 1918 г.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук / В. Голубко. Львов, 1991. – 16 с.
15. Барановська Н. Українізація Південно-Західного фронту і VIII армії Румунського фронту восени 1917 р. / Н.Барановська // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2001. – № 431. – С. 14–19.
16. Виноградов В.Н. Румыния в годы Первой мировой войны./ В.Н. Виноградов.– М.:Наука,1969. – 370 с.
17. Государственный архив Российской Федерации(ГАРФ), ф: 1001, оп. 1, д. 228, л. 16.
18. Российский государственный Военно-Исторический Архив(РГВИА),ф: 2085, оп. 1, д. 153, л. 215.
19. Averescu A. Notițe zilnice din războiul 1916 -1918 / A. Averescu. – Bucharest.: Tipografia Eparhială,1927. – v. 2. – 345 p.
20. ГАРФ, ф: 1001, оп. 1, д. 206, л. 42.
21. ГАРФ, ф: 5936, оп. 1, д. 577, л. 240.
22. РГВИА, ф: 2085, оп. 1, д. 149, л. 280.
23. РГВИА, ф: 2085, оп. 1, д. 163, л.138.
24. РГВИА, ф: 2085 оп. 1, д.146, л. 520.
25. РГВИА, ф: 2085 оп 1, д. 139., л. 225.
26. Разложение армии 1917 г. /Авт.–сост. В.Л. Гончаров.– Москва.:Вече, 2010. .– 496 с.
27. Верховное командование в первые дни революции. /Авт.–сост. В.Невский // Красный архив.– 1924.– № 5.– С. 213-240.
28. Из Дневника М.В. Алексеева// Русский исторический Архив. Прага,1929. – Сб. 1– С. 15-56.
29. Брусилов А.А. Мои воспоминания/ А.А. Брусилов.– Минск.:Вече.– 2003 – 432 с.
30. Смолянков М.М. Морально–боевое состояние войск Западного фронта в 1917 г./М.М. Смолянков.– Минск.: Белорусская наука,2007 – 320 с.
31. РГВИА, ф: 2085, оп. 2, д. 160, л. 420.
32. РГВИА, ф: 2118, оп. 1, д. 33, л. 264.
33. РГВИА, ф: 2085, оп. 1, д. 257, л. 117.
34. РГВИА, ф: 2003, оп. 1, д. 1469, л. 390.
35. Олейников А.В. «Вклад России в победу над германским блоком в Первую мировую войну (1914–1918 гг.)» : Дис. ... док. ист. наук.–, 2012.– 649 с.
36. Кавтарадзе А. Г. Июньское наступление русской армии в 1917 году./ А.Г. Кавтарадзе // Военно–исторический журнал. –1957–№ 5 – С. 111–118.
37. Журналы заседаний Временного правительства / под ред. В.А. Козлова, С.В. Мироненко. –М.:РОССПЭН,2004. – Т 3 – 416 с.
38. Дело генерала Л.Г. Корнилова / под ред. Г.Н. Севостьянова. –М.:Материк, 2003. – Т 2–592 с.
39. РГВИА, ф: 2085, оп. 1, д.147, л. 480.

References

1. Frenkin M.S. (1965). Revolutionary movement on the Romanian front in 1917- 1918, March. Soldiers of the Romanian Front 8th Army, struggling for peace and authority of the Soviets. Moscow: Nauka, 367. (In Rus.)
2. Dykov I.G. (1956). Rumchemrod and struggle for the Soviet authority establishment on the Romanian front. Ystorycheskye zapysky (Historical notes),57, 3-34 (In Rus.)
3. Khait T.M. (1971).The Second Conference of the Romanian Front Soviets. Ystorycheskye zapysky: sb. tr. (Historical Notes: digest),88, 362-383 (In Rus.)
4. Torey G.E. (2014). The Romanian Battlefront in World War I. Bucharest: Editura Militară, 380. (In Eng.)
5. Torey G.E. (2005) The Revolutionary army and Romania.1917. Bucharest: Editura Militară, 127. (In Rom.)
6. Hitchins K. A. (2014). Concise History of Romania . Cambridge: Cambridge University press, 380. (In Eng.)
7. Kiritesky C.(1927). History of the war for the unification of Romania 1916-1919. Bucharest: Editura științifică și enciclopedică, 530. (In Rom.)
8. Lescu A. (2009). Bessarabian Romanians in the military history of Russia Bucharest: Editura Militară, 410. (In Rom.)
9. Otu P.(2012). Peace and war in the Romanian space of the 20th century. Bucharest: Editura Militară, 345. (In Rom.)
10. Ayrapetov O.R. (2015). Russian Empire participation in World War I (1914-1917) in 1917. Overstrain. Moscow: Kuchkovo Pole, 353. (In Rus.)
11. Bazanov S.N. (2014). The Great War: the way of Russian army dying out. Moscow: Veche, 199. (In Rus.)
12. Kashirin V.B. (2012). Powerlessness and craftiness at the Balkans threshold: the problem of military forces application in Russia's strategy on the Black Sea-Balkan direction. Velychye u yazyvy Rossyyskoy ymperyuy: Mezhdunarodnyy sbornyk k 50- letyuy O.R. Ayrapetova (The Russian Empire preatness and plagues: International digest dedicated to the 50th anniversary of O.R.Ayrapetov),300-367, (In Rus.)

13. Zinkevich R.D. (2014). Ukrainian military movement during political confrontation aggravation in Russia in autumn 1917. *Viys'kovo-naukovyy visnyk Akademiyi sukhoputnykh syl imeni het'mana Petra Sahaydachnoho* (Military-Scientific News of the Land Forces Academy named after hetman Petr Sagaydachniy), 22, 117-134 (In Ukr.)
14. Golubko V.Ye. (Participation of Southwestern troops, of the 8th Army of the Romanian Front and the Black Sea Fleet in Ukrainian revolutionary events in February-March 1918), Lviv, 1991, 16 p. (In Ukr.)
15. Baranovskaya N. (2001). Ukrainization of Southwestern front and VIII army of Romanian front in autumn 1917. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika"* (News of the National University "Lviv Polytechnic"), 431, 14-19 (In Ukr.)
16. Vinogradov V.N. (1969). Romania during World War I. Moscow: Nauka, 370. (In Rus.)
17. The Russian Federation State Archive (RFSa), f, 1001, description 1, ref. 228, sheet 16.
18. The Russian State Military Historical Archive (RSMHA), f, 2085, description 1, ref. 153, sheet 215.
19. Averescu (1927). A. Daily notes about the war 1916-1918. Bucharest: Tipografia Eparhială, 345. (In Rom.)
20. RFSa, f, 1001, description 1, ref. 206, sheet 42.
21. RFSa, f, 5936, description 1, ref. 577, sheet 240.
22. RSMHA, f, 2085, description 1, ref. 149, sheet 280.
23. RSMHA, f, 2085, description 1, ref. 163, sheet 138.
24. RSMHA, f, 2085, description 1, ref. 146, sheet 520.
25. RSMHA, f, 2085, description 1, ref. 139, sheet 225.
26. The army putrefaction in 1917. In V.L.Goncharov (Ed.). Moscow: Veche, 496. (In Rus.)
27. High Command in the early days of revolution (1924). In V. Nevskiy (Ed.), 5, 213-240 (In Rus.)
28. From the Diary of M.V.Alekseev (1929). *Russkiy ystorycheskiy Arkhiv* (Russian Historical Archive), 1, 15 - 56 (In Rus.)
29. Brusilov A.A. (2003). My memories. Moscow: Veche (In Rus.)
30. Smolyankov M.M. (2007). Moral-militant state of Western Front troops in 1917. Moscow: Belorusskaya nauka, 320. (In Rus.)
31. RSMHA, f, 2085, description 1, ref. 160, sheet 420.
32. RSMHA, f, 2118, description 1, ref. 33, sheet 264.
33. RSMHA, f, 2085, description 1, ref. 257, sheet 117.
34. RSMHA, f, 2003, description 1, ref. 1469, sheet 390.
35. Oleynikov A.V. *Vklad Rossyy v pobedu nad hermanskym blokom v Pervuyu myrovuyu voynu (1914-1918 hh.)* (Russia's contribution to the victory over German bloc during World War I (1914-1918) Candidate of Historical Sciences, 2012, Moscow, 649. (In Rus.)
36. Kavtaradze A.G. (1957). The Russian army June attack in 1917. *Voenno-ystorycheskiy zhurnal* (Military-Historical magazine), 5, 111-118 (In Rus.)
37. Reports of the Provisional Government meetings. (2004). In V.A. Kozlova (Ed.), 3. Moscow: ROSSPՈՆ, 416. (In Rus.)
38. The general L.G. Kornilov case. (2003). In G.N. Sevostyanov (Ed.), 2. Moscow: Materyk, 592. (In Rus.)
39. RSMHA, f, 2085, description 1, ref. 147, sheet 480.

Соловьёв В.В. Румынский фронт в революционных условиях (март–сентябрь 1917 г.)

Статья посвящена исследованию сущности и специфики проведения политических реформ в российских вооружённых силах, а также их влиянию на дальнейшие перспективы военно-политического союза России и Румынии. На основе источников и литературы рассмотрены основные этапы и направления политических реформ в российских вооружённых силах, и показано их воздействие на морально-боевые качества русско-румынских войск в период с марта по сентябрь 1917 года. Автор приходит к выводу, что проводимые российским правительством реформы, имевшие целью сохранение контроля над вооружёнными силами и ограничение их влияния на общественно-политическую жизнь государства, только ускорили развал российской армии, тем самым переопределив выход России и Румынии из Первой мировой войны.

Ключевые слова: Румыния, Россия, Румынский фронт, революция, Советы, комитет.

Solovyov V. The Romanian front in revolutionary conditions (March–September 1917)

The article examines main directions, essence and nature of political changes in the Russian army, and assesses their impact on further Russian-Romanian military alliance. Main directions and consequences of political reforms in Russian Armed Forces were analyzed on the grounds of Russian troops of the Romanian front. The influence of the army life politicization on the fighting efficiency of Romanian and Russian troops of the front was investigated. It was concluded that Russian military and political leadership did not succeed in political processes redirection among military environment into a more controlled and civilized level through reforms introduction. Thus, despite the Romanian army's retention of absolute military capability, a complicated moral state of Russian army, exacerbated by economic and political crisis in Russia, put an end to military-political alliance of Russia and Romania, and made it impossible for both states to escape from the war.

Key words: Romania, Russia, the Romanian front, revolution, Soviets, committee.

Соловьёв В.В. - аспирант 4-го курса, кафедры Всемирной истории Днепропетровского Национального университета имени Олеся Гончара.

Рецензент: д.і.н., проф. **Литвиненко Р.О.**

Стаття подана 26.10.2017.